

Taktičko nuklearno oružje i problem proliferacije

Mario Nobilo

Pojava tzv. neutronske bombe na svjetskoj političkoj sceni uznemirila je duhove, posebno u Evropi. Bura protesta širom svijeta zdrava je reakcija sve svjesnijeg međunarodnog javnog mnijenja. No upravo je rastuća nezaobilaznost javnog mnijenja, borba za njegovu naklonost, preuveličala problem neutronske bombe, odnosno dislocirala težište problema na političko i ideološko-propagandno nadmetanje supersila.

Ulogu neutronske bombe i sličnih oružja treba, dakle, razlučiti na političku, spektakularnu i stvarnu vojnu.

To su dva nivoa na kojima se problem neutronske bombe danas tretira. Ne zaobilazeći ni jedan od njih, ukazat ćemo i na treći, nešto širi, nivo, na odnos taktičkog nuklearnog oružja i problem nuklearne proliferacije. Jer srž problema i prava opasnost proizlazi iz vjerojatnog širenja taktičkog nuklearnog oružja. Potrebno je prethodno dati nekoliko pojmovnih određenja.

Taktičko i strateško u političko-vojnom žargonu su pojmovi nerazdvojni od poslijeratnih razmatranja manje-više napetih odnosa supersila, odnosno njihovih relevantnih vojnih saveza. Nuklearno oružje u svojoj prvoj verziji imalo je stratešku funkciju da bi se, posebno u novije vrijeme, razvile i taktičke funkcije i verzije A oružja.

Strateško nuklearno oružje ima funkciju zastrašivanja u miru, odnosno odmazde po stanovništvu i ekonomiji u slučaju tzv. »prve upotrebe«. Povećanjem preciznosti interkontinentalnih raketa (CEP), ovoj funkciji dodana je i mogućnost onesposobljavanja neprijateljskih strateških nuklearnih snaga u silosima. Element »prvog udara« i sposobnost odmazde vrlo su važni u strateškim razmatranjima supersila. Konkretno, strateška nuklearna oružja su: interkontinentalne balističke rakete »neograničenog« dometa (ICBM), njihove verzije s više neovisno vođenih nuklearnih glava (MIRV), strateške rakete ispaljene iz aviona (ALBM), balističke rakete ispaljene iz uronjenih podmornica (SLBM), presudnih za održavanje sposobnosti odmazde i strateški bombarderi velikog radijusa. Snaga nuklearnih glava na tim prenositeljima mjeri se u nekoliko megatona.

Prepustimo SALT-u da se nateže oko spornih dometa nekih raketa

(SS-16, krstareća raketa) i aviona (Backfire), koji svojim performansama stoje u »sivoj zoni« definiranja strateškog.

Taktičko nuklearno oružje namijenjeno je upotrebi na bojnopolju (eng. sinonimi theatre, battlesfield NWs) protiv žive sile, tehnike i objekata vojne namjene. Veoma je pokretno, malog je dometa i ograničenog učinka. Prisutno je u artiljeriji, raketama, bombama slobodnog pada, raketama zrak — zemlja taktičkih aviona i nuklearnim minama sa strane zemalja članica NATO-a. SAD ih u Evropi ima oko 7 000, zatim 2 000 u Aziji i nekoliko tisuća u naoružanju mornarice. Sovjetska strana ima ih u istočnoj Evropi oko 3 500 u raketama kratkog dometa i artiljeriji.

U taktička nuklearna oružja treba ubrojiti i mnoga radijaciona oružja, zapravo naprave za kontaminaciju područja disperzijom plutonijuma. Njih je još lakše proizvoditi i jeftinija su od fizijsko-eksplozivnih.

Ovdje se potrebno ograditi. U kasnijem razmatranju odnosa taktičkog nuklearnog oružja i problema nuklearne proliferacije pojam taktičkog i strateškog neće podrazumijevati navedena opterećenja, prisutna u terminologiji odnosa supersila, već samo navedene tipove nuklearnog oružja.

Iako je taktičko nuklearno oružje prisutno u naoružanju američke mornarice od 1954, a sovjetske od 1959. godine, pravi razvoj tog oružja novijeg je datuma. I sporna krstareća raketa (Cruise missile) stari je znanac, stvoren prvenstveno u taktičke svrhe. Ali je najnoviji i najopasniji razvoj na scenu donijelo nuklearno oružje pojačane radijacije (ERWs) ili tzv »mininukes«. Javnosti je ono poznato pod imenom neutronske bombe. N bomba zapravo je cinična minijatura hidrogenske bombe jer ubija »samo« ljude. Pojednostavljeno, N bomba je fuzijsko oružje male snage (0,1 — 0,5 kt), koje ima fizijski upaljač, ali je 80% energije oslobođeno u obliku radijacije brzih neutrona. Glavna osobina je smanjenje termalnog, rušilačkog učinka u korist radijacije (i do 10 puta). To se i razlikuje od ranijeg taktičkog oružja, koje je bilo manje snage i znatno manjeg dometa, namijenjeno grubom bombardiranju bojišta. U radijusu od 1 km novo oružje uništava živu silu i u tenkovima, a dvostruko veći broj ljudi biva onesposobljen. »Idealnost« tog oružja leži u činjenici da se ono može upotrijebiti i u blizini vlastitih trupa; ono ne proizvodi nuklearne padaline i velike je mobilnosti. Teren zauzet N bombom je minimalno kontaminiran, pa bojište može biti i vlastiti teritorij.

Vojnim planerima je ovo oružje vrlo primamljivo. Posebno je privlačno vojnim planerima Zapada. Razlog nije u tome što Zapad to oružje ima, tj. što ga može proizvesti¹. Što se tiče tehnologije, to može i sovjetska strana. Ali ovdje su presudne vojne doktrine i geografija. Taktičko nuklearno oružje idealno se uklapa u američku doktrinu »fleksibilnog odgovora«. Ta doktrina zagovara »stupnjevit« upotrebu nuklearnog oružja. Najprije bi se upotrijebilo konvencionalno, pa taktičko nuklearno oružje, izbjegavajući, po mogućnosti, stratešku eskalaciju. To odgovara i dugoročnim američkim

1 Tri američke kompanije (Dupont Morgan & Mellon, Monsanto Com., koncern Bendix) ostvaruju od neutronske bombe superpro-

fite koji se mogu usporediti jedino s onima od krstareće rakete. Potrebno je spriječiti da investirani interesi kapitala postanu prepreka za ukidanjem tog oružja.

nastojanjima: braniti se izvan vlastitog teritorija, na teritoriju saveznika. Osim toga politička, demografska, a posebno ekonomsko-vojna snaga Evrope čini je za obe supersile vojnim ciljem važnim kao i teritorij suparnika. K tome u Evropi postoji i spornih zahtjeva. Neutronsko oružje bi navodno izravnalo sovjetsku konvencionalnu prednost u Evropi, posebno tenkovsku superiornost, i efikasno bi pariralo mogućem sovjetskom masovnom prodoru u »plitku« dubinu ratišta Zapadne Evrope. Sovjetski tenkovi, konstruirani s unutrašnjim pritiskom većim od pritiska okoline, zbog prolaska kroz područje kontaminirano nuklearnim padalinama, (izazvanim sovjetskim nuklearnim oružjem), ne bi izdržali penetriranje neutrona koji prolaze kroz oklop »kao prašina kroz žičanu ogradu«.

Nevolja je u tome što Sovjeti nemaju doktrinu »elastičnog« odgovora. Poučeni prošlošću, u kojoj su se uvijek morali povlačiti iza Volge i Urala, trgujući prostorom za vrijeme da bi se tamo organizirali i uz ogromne gubitke očistili svoj teritorij, Sovjeti su napustili defanzivnu, a usvojili ofanzivnu vojnu doktrinu. Odatle prividna vojna agresivnost sovjetskih oružanih snaga, koja ispunjava i svoju važnu funkciju zastrašivanja. Po mišljenju Sovjeta potrebno je predvidjeti realnu opasnost i pravovremeno udariti prvi. Konvencionalno i nuklearno. Strateški i taktički. Drugim riječima, Sovjetima ne treba još jedna (skupa) trka u naoružanju neutronskim oružjem. Oni će mu i dalje parirati raketama i bombarderima velike snage i dugog, odnosno srednjeg dometa. Manji broj taktičkog nuklearnog oružja u Evropi sa sovjetske strane pokazuje koliko je ono tek u pratećoj funkciji takvog pristupa. Vjerojatnost direktnog sukoba supersila u političkoj klimi i stabilnoj ravnoteži snaga kakva vlada nije velika. *Ali je eskalacija na strateški nivo moguća zaobilaznim putem, preko taktičkog nuklearnog oružja.*

Prihvatimo li kao mogućnost da se Sovjetima i nametne »stupnjevanje« način ratovanja, upotreba taktičkog nuklearnog oružja vodi, vlastitom automatizacijom, do eskalacije na nivo općeg razaranja. Ta eskalacija manje je vjerovatna kad bi se taktičko nuklearno oružje upotrijebilo u lokalnim sukobima. A tu je upotrebljivost, na žalost, najvjerojatnija.

Ali taktičkim, tj. neutronskim oružjem može se trgovati, cjenkati, ucjenjivati, ili se može zbog njega optuživati i skupljati političke poene. To se upravo sada i događa; pojava tog oružja smišljen je pritisak na ustupke u SALT-u, Bečkim pregovorima o uzajamnom smanjenju snaga i ograničenju naoružanja uopće. Zabrinjava ipak što je Carterova odluka odgode proizvodnje privremena, što također ima svoju političku težinu. Rijetko se dogodilo da je jednom izumljen efikasan sistem oružja bio sasvim napušten. (Napuštanje biološkog i kemijskog oružja ne spada ovamo. Pitanje je koliko je ono efikasno, jeftino i da li se ono uopće može kontrolirati.)

Prava opasnost ne leži u vjerojatnosti sukoba taktičkim nuklearnim oružjem među supersilama koji bi eskalirao do strateškog nivoa. *Veća je vjerojatnost njegovog širenja u trećim zemljama i upotrebi u lokalnim sukobima, gdje velike opasnosti strateške eskalacije nema. Odnosno, vjerojatnija je njegova upotreba protiv nenuklearnih zemalja. Treći svijet bi se mogao ponovno iskoristiti kao poligon za isprobavanje tog oružja.*

Nasuprot ustaljenim vjerovanjima da nuklearno oružje nije upotrebljivo u lokalnim sukobima i COIN² operacijama, *neutronska oružje je najefikasnije sredstvo borbe protiv gerile, oslobodilačkih pokreta, opozicije režimu, itd.*, posebno u uvjetima Trećeg svijeta, gdje su takvi sukobi izraziti. Tako bi Južnoafrička Republika to oružje mogla iskoristiti za »čišćenje« svojih granica. Zbog relativne nenaseljenosti, prašuma i pustinja Afrika je idealan poligon taktičkog nuklearnog oružja. Ta je proliferacija posebno opasna za nestabilne režime, a njih je velik broj.

Čak i u armijama u sukobu, gdje ne postoji dostatna tehnološka baza i znanje potrebno za usvajanje tih oružja, taktičko nuklearno oružje mogu isporučiti i njime operirati zainteresirani sa strane. To i ne moraju biti supersile. Razvoj u tom pravcu nimalo ne ohrabruje. Među poznavaočima se danas vjeruje da je SSSR svojevremeno isporučio taktičke nuklearne glave Egiptu kao odgovor na izraelska nuklearna naprezanja. *Osposobljavanje nuklearnih glava za taktičko oružje, jednostavniji je proces od istog za strateško, uz uvjet posjedovanja nuklearnog eksploziva. Jasno je da ovdje trebaju i manje količine, koje je lakše nabaviti. Nuklearni eksploziv (plutonijum 238 ili uran 235) i sistem ispaljivanja okosnica su tehnologije nuklearnog oružja; ostalo je znanje dostupno svakom bistrijem studentu fizike. A baš za taktičko nuklearno oružje sistemi lansiranja, tj. ispaljivanja krajnje su jednostavni. Mnoge moderne armije raspolažu raketama kratkog dometa, mnoge ih i same proizvode. Malim zemljama ne bi trebale ni rakete velikog dometa kad svoje nuklearne snage ne bi razvijale za potrebe bojišta, već samo zbog zastrašivanja. Njihovi neprijatelji redovito su i geografski blizi susjedi. Nije potrebna velika snaga nuklearnih glava da bi djelovale uvjerljivo.*

Lasersko navođenje, tj. preciznost taktičkih nuklearnih oružja ne mora biti velika, ni sistemi kontrole i praćenja skupi ni suvremeni da bi bili efikasni. Uostalom, rakete i nisu glavni sistemi ispaljivanja za taktičko nuklearno oružje. To je prvenstveno artiljerija (top 155 mm, haubica 8 inča, vjerovatno i bazuka), bombe slobodnog pada i nuklearne mine. A artiljerijom te vrste ovladale su sve armije svijeta. Nuklearne mine i bombe slobodnog pada ne zahtijevaju nedostižna znanja. Američka i sovjetska iskustva pokazuju da je nuklearna punjenja lako prilagoditi tipu artiljerije koji već postoji u jednoj armiji.

Ta oružja pružaju jeftiniji (i stravičniji) način ratovanja, a privlačna su i stoga što su *fleksibilna* (nuklearni i konvencionalni naboji).

I taktičko nuklearno oružje zabranjeno je Ugovorom o neširenju nuklearnog oružja (NPT) njegovim potpisnicama, nenuklearnim zemljama. Ali da li je zabrana napalma spriječila njegovu upotrebu? Ta obaveza i nije neraskidiva, stranke Ugovora se mogu pravovremeno povući. Najgore je to što zemlje, u kojima je tu proliferaciju najvjerojatnije očekivati, nisu pristupile Ugovoru. Vrijednost tog Ugovora posebno će potkopati nova ge-

2
COIN aktivnosti su vojno-političke akcije posebno s gerilom. Vojna je industrija razvila posebne vrste oružja za tu vrstu ratovanja. situacije, obračunavanjem sa opozicijom,

neracija »mininuka«, koji gotovo brišu granicu između nuklearnog i konvencionalnog oružja.

Upravo je »konvencionalizacija« nuklearnog oružja preko taktičkog, preciznije neutronskog, najopasniji proces u suvremenoj eskalaciji naoružanja. Ne samo da mu je upotreba na pomolu već se i otvoreno izjavljuje da je ono i namijenjeno stvarnoj upotrebi. Očita prijetnja prisilit će mnoge da se naoružaju tim oružjem usvoje li ga njihovi susjedi.³ Tako je od vjeka kada bilo.

Objasnili smo da je tehnologija taktičkog nuklearnog oružja zbog svojih svojstava krajnje pojednostavljena, pa će se moći razvijati i vlastitim snagama i znanjima u mnogim zemljama. S druge strane, nije teško zamisliti da bi se neki (ne samo evropski) saveznici supersila mogli direktno snabdjeti taktičkim nuklearnim oružjem. Uostalom, već je započeo proces prebacivanja komande iz američkih u savezničke ruke. Posebno će se situacija komplicirati ako nuklearne zemlje počnu prijetiti taktičkim nuklearnim oružjem nenuklearnim zemljama. Nesigurnost će još više ubrzati njegovo širenje.

Spomenimo i često isticanu mogućnost da se plutonijem ilegalno trguje, moguće krađe i terorističke ucjene atomskim oružjem. Godišnje je u prometu toliko nuklearnog goriva da je dostatno za proizvodnju 20 000 bombi!⁴ Veći interes za to oružje mogu pokazati politički motivirane grupe nego podzemlje (teroristi, ekstremisti, pučisti, disidenti, itd.). Slučaj Tajvana pokazao je da se manji reaktor za obogaćivanje urana može nabaviti »na crno« za samo 20 milijuna dolara.

Bude li jednom upotrijebljeno, nuklearno oružje postat će »normalno«, posebno za one koji njegovo djelovanje nisu iskusili. Jer, kako primjećuje dr Budislav Vukas, »proklamiranje upotrebe nuklearnog oružja u nekim slučajevima, daje opravdanje za njegovo gomilanje (legislacija)«.⁵

Uvjerenje da se određenim tipom oružja može pobijediti povećava vjerojatnost njegove upotrebe. Danas je na prvom mjestu politička, a tek onda tehnološka i ekonomska cijena nuklearnog oružja. Plutonijum se može dobiti i u tzv. miroljubivim istraživačkim reaktorima,⁶ skriveno i strpljivo.

3

Gadafi je nedavno izjavio da će nuklearno oružje postati konvencionalno, pa će mnoge zemlje uzeti svoje učešće.

4

S. Lodgaard: »International Nuclear Commerce«, Bulletin of Peace Proposals 1/1977.

5

B. Vukas: »Oružje za masovno uništenje i međunarodno pravo« Međunarodni problemi 1/1977.

6

Istraživačke reaktore ima velik broj zemalja. Zna se da su ti postupci u toku u Indiji, Egiptu, Izraelu, Južnoj Africi, a od njih se odustalo u Argentini, Tajvanu,

Kanadi, Norveškoj i Jugoslaviji. Zabrinjava što oni ne podliježu NPT-u, odnosno nisu na tzv. »trigger list« IAEA. Tako dobijen plutonijum jeftiniji je i boljeg je sastava, pa može biti alternativa i zemljama s uhodanom miroljubivom nuklearnom tehnologijom odnosno reaktorima. Posebno zaot jer njih kontrolira IAEA. A to je Ahilova peta problema proliferacije. Uostalom, mnoge su zemlje najavile mogućnost preispitivanja svog odnosa prema NPT-u (Iran u slučaju nuklearnog naoružavanja susjeda, Južna Koreja eventualnim povlačenjem američkog nuklearnog kišobrana, Jugoslavija zbog neefikasnosti Ugovora).

Nuklearni test prve atomske bombe koštao je Indiju 500 000 dolara, uključujući pripremu i cijenu plutonijuma.

Taktička nuklearna oružja su *ofanzivna* bez obzira na njihovu moguću ulogu u Evropi, pa je potrebno vratiti duh u bocu prije nego što do širenja, odnosno upotrebe neutronskog oružja stvarno dođe. Postojeće taktičko nuklearno oružje treba i dalje isticati kao nuklearno i uznastojati ka njegovoj redukciji.

I da zaključimo: dalja proliferacija nuklearnog oružja mora se obustaviti, prvenstveno kod taktičkog nuklearnog oružja, njegovim potpunim nestankom. Slično razmišljanje može se protegnuti i na strateško nuklearno oružje: efikasne politike neširenja nema bez nestanka nuklearnog oružja, tj. monopola nad njim. Sva ostala rješenja samo su privid, sve ravnoteže privremene. A boriti se protiv nuklearnog oružja znači zaustaviti ga tamo gdje mu je širenje najvjerovatnije, a upotreba najbliskija. Loš sistem sigurnosti gori je od nikakvog, jer pruža lažni osjećaj sigurnosti. Oslon na mir kroz snagu obična je klopka.